

Ислам: Јени мәғәни биҗәлијин јәҗәнмәси

ЕЈНИ заманда гејд едилмәлидир ки, Гур'ани-Кәрим инсанлары гәвмијәт әләмәтләринә кәрә бир-биринә гаршы гојмағы гәти сурәтдә рәдд едир. Бу бахымдан, Бернард Ләвисин Гәрб шәрғшүнаслығында санбаллы вә марағлы әсәрләрден сајылан, лакин бир сыра әсас мүддәаларына кәрә чидди хәталар яол вәрен «Исламда ирг вә рәнк» адылы китабы тамамилә ајдын мәгсәд вә гәјәләри бамбашга јазмағ нүмунәси кими мисал кәтирилә биләр. Әл-бәтте, Мүгәддәс Китабда ајры-ајры халглары бир-бириндән фәргләндрән дил, ирг, әһвал-руһијә хусусијәтләри данылмыр, лакин бүтүн бунлар Аллаһ-тәбарәкә вә тааланын ајәтләриндән бири кими изаһ едилир: «Еј инсанлар! Биз сизи бир кишидән вә бир гадыннан хәлг етдик, сизи халглар вә гәбиләләр гылдыг ки, бир-биринизи таныјасыныз». (Һүчүрат, 13). Ирг вә дил фәргләри сәдәчә олараг Илаһи Истәјин кәјләрин вә јерин хәлг едилмәсинә бәрәбәр тәһәһүрләриндән-дир: «Кәјләрин вә јерин хәлг едилмәси, сизин дилләринизин вә рәнкләринизин мүхтәлифлији дә Онын ајәтләриндәндир. Әлбәтте бунда биләләр үчүн дәлилләр вәрдыр!» (Рум, 22). Беләликлә, Адәм әвләди шәјләрин Илаһидән мүәјјән едилмиш гәјдәсына әсасән [әл-фитрә] јер үзүндә интишар тапараг гәвмијәт бирликләри әмәлә кәтирмишдир: вә Ислама кәрә, бу инсан бирликләринин фитри хусусијәтләри һеч кәсә бу вә ја дикәр бир милләтин вә ја гәвмүн дикәри үзәриндә мүстәналығыны играр етмәјә һагг вәрмир.

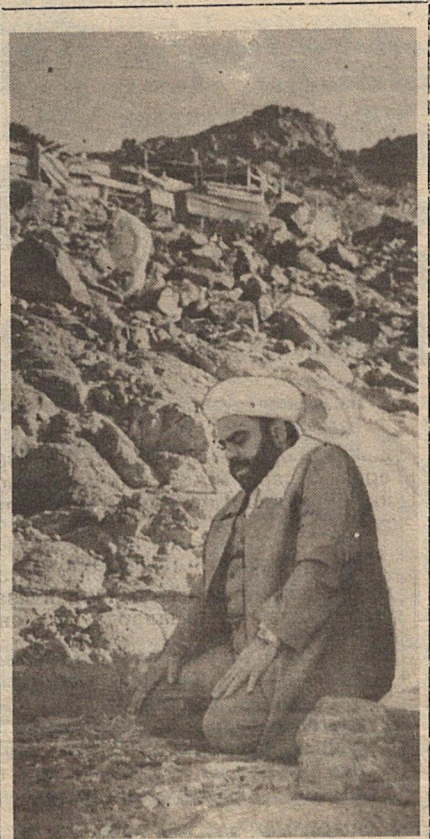
Исламын вә онун Мүгәддәс Китабынын играр етдији һәкмләри фәргләндрән чәһәтләрден бири дә инсанлар арасында дини ајры-сәчкилијин писләнилмәсидир. Исламда мәркәзләшдирилмиш дини тәшкилат (мәсәлән, христиан килсәси кими) олмадығындан вә Аллаһла Онын бәндәси инсан арасында вәситәчилик [әл-вәсәтә] тәғдир едилмәдијиндән һидәјәт дини диндә «мәғбул һүдүдлар дахилиндә рәј мүхтәлифлијини» мәиз сајса да һәммин рәјләрин бир-биринә гаршы гојулмасыны, диндә парчаланманы гәтијәтлә инкар едир вә о кәсләри писләјир ки, онлар «динләрини ајырыблар вә фирғә-фирғә олублар» [Ән'ам, 156]. Одур ки, Ислама кәрә, инсанлары бир-бириндән фәргләндрән башлыча мө'јар заһири чәһәтләр, фитри кәјфијәтләр дејил, дахили, мө'нәви хусусијәтләрдир вә бу хусусијәтләр арасында Аллаһ горхусу [әт-тәғва], Аллаһа итаәткарлыг [әт-та'ә] башлыча јер тутур. Бир вахт Ибн Кәсир (701—744/1300 — 1372) бу хусусијәти олдугча долгун вә сәрраст ифадә етмишдир: «Бүтүн инсанлар (мәншәчә) Адәм вә һәвва әләјһимәссәләмә торпаг бағлылығына кәрә [би-н-нисбә әт-тинијә] шәрәфдә бәрәбәрдириләр. Онлар бир-бириндән аңчаг дини ишләрә кәрә [би-л-үмүр әд-динијә] үстүн олулар ки бу да Аллаһ-таалая итаәткарлыгдыр, Онын рәсулу ардынча кәтмәсидир».

Ејни заманда Ислам—Аләмләрин Рәббинә итаәткарлыг инсанын хилгәтинә, онун јарадылышындан олан табииәтинә еәлдән хас едилмәмишдир, һалбуки Гәдир Аллаһ истәсә иди, бу дүнјадә һәр шәји, елә дүнјанын өзүнү дә, башга әләмләри дә нәчә хәлг етмишдирсә, инсаны дә еләчә хәлг едәрди. Аллаһ-тәбарәкә вә таала истәмишдир ки, инсан дүнјә һәјәтиндә өзүнә јол сечмәк мәсәләсини мүстәгил, өз ихтијары илә, онә бәхш едилмиш азадлығы әсасән һәлл етсин. Инсанлары бир-бириндән фәргләндрәмәјә имкан вәрен башлыча, ејни заманда сон дәрәчә сәдә вә ајдын мө'јары да Ислам мәһз бунда, инсанын бу дүнјада варлығыны әсас вәзифәсини—азман мө'нәви сечки вәзифәсини шуурлу вә сәрбәст сурәтдә һәјәтә кәчирмәк бачарығында көрүр.

Иман [әл-иман] вә Аллаһ горхусу [әт-тәғва], Гур'ани-Кәримә кәрә, елә бир мө'јардыр ки, инсанлар бир-бириндән бу мө'јара кәрә фәргләндрәләр: «Әлбәтте, сизин Аллаһ јанында ән шәрәфлиниз Аллаһдан даһа чох горханыңыздыр. Әлбәтте, Аллаһ биләндир, Хәбәрдардыр!» [Һүчүрат, 13].

Пейғәмбәр әләјһиссәләмын һәлә Исла-

мы гәбул етмәмиш әмиси Аббас бин Әбд әл-Мүтәllib Бәдр јажынлығында кәј дејүшдә әсир дүшәндә өз мүсәлман һәмгәбиләләри вә јажын гоһумлары, хусусилә һәзрәт Әли бин Әби Талиб әләјһиссәләм гаршысында мүсәлман олмадығы һалда Кә'бә зәвәрларына су пәјланылмасы [сигәјә] вә Бейтүл-Һәрәмын тә'мири [имарә] ишләрини апармасы илә фәхр едәркән вә бунунла да өзүнүн санки мө'минләрлә бәрәбәр олдугуну билдирмәк истәркән, Гур'ани-Кәримин бу мүбарак әјәси назил олмушду: «Аја сиз һачыларә су вермәји вә Мәсчидүл-Һәрәмы тә'мир етмәји о кәсин етдијинә бәрәбәр тутурсунуз ки, Аллаһа вә ахирәт күнүнә иман кәтириб вә Аллаһын јолунда чиһад едир! Онлар Аллаһын јанында бәрәбәр ола билмәзләр: Аллаһ залым адамлары һидәјәт етмәз!» (Тәвба, 19).

Шәјхүлислам һәзрәтләри мугәддәс Мәккә торпағында намаз гылыр.

Пейғәмбәр әләјһиссәләмын да һәдисләриндә бунә бәнзәр фикирләрә раст кәлмәк мүмкүндүр. Бир һәдиси-шәрифдә Исламын һәтта чәһилијә адамыны белә фиғһә-шәһадәт дүнјасыны көрмәклә кәсб едилмиш билик [би-'илм шәһид] әсасында гејб дүнјасы һаггында биләјә [‘илм гаиб] јетишмәк бачарығына кәрә үстүн тутдугуну играр етмәјә имкан вәрир. Пейғәмбәрдән сорушмушдулар: «Һансы адамлар даһа шәрәфлидрләр?». О демишди: «Аллаһын јанында онларын ән шәрәфлиси Аллаһдан даһа чох горханыдыр». Демишдиләр: «Сәндән бу бәрәдә суал етмирик». О демишди: «Инсанларын ән шәрәфлиси Хәлиуллахын оғлу Нәбијуллахын оғлу Нәбијуллах Јусифдир». Демишдиләр: «Сәндән бу бәрәдә суал етмирик». О демишди: «Аја сиз мәнән әрәбләрин мәнбәләри [мәнаби'] һаггында суал едирсиниз?». Демишдиләр: «Бәли». О демишди: «Чәһилијә вахты ән јажшыларыңыз Исламда да ән јажшыларыңыздыр — әкәр онлар (гејб дүнјасынын варлығыны) аңлајыбларса [иза фәғһу]».

Пейғәмбәр әләјһиссәләмын сәһиһ һәдисләриндән онун инсанлары бир-бириндән башлыча олараг ики хусусијәтә кәрә — иман вә фисғ-фүғура кәрә фәргләндредији бәрәдә чох мисаллар кәтирмәк олар. Әлбәтте, Пейғәмбәр әләјһиссәләм инсанлар арасында гоһумлуг вә күрәкәнклик мүнәсибәтләриндә чәдиди әһәмијәт вәрмишдир, лакин бу мүнәсибәтләр үлви гәјәләрә хидмәт бахымындан фәргләндредији дәрәжә хусусијәти дашымыр. Бүтүн инсанлар Адәм әләјһиссәләм нәслинин төрәмәләри олмағ е'тибары илә бәрәбәрдириләр, лакин онларын мө'нәви дурумлары мүхтәлифдир вә мәһз бу мүхтәлифлик онлары бир-бириндән фәргләндредији: «Әрабин әчәм үзәриндә үстүнлүјү јохду, мәкәр ки, Аллаһ горхусуна кәрә».

Чәһилијә дөврүнүн вә Исламын әхлаг вә дүнјакөрүшү тәмәлләринин гәти үјүш-

мәзлығы һидәјәт дининин кәчмиш дөврләрин ирсиндә хошакәлмәз, тәғдир-едилмәјән (мәкруһ) кими сәчијәләндредији һәр шәјдән имтина етмәси сәбәбин баша дүшмәјә имкан вәрир. Бу бахымдан, Ибн Тигтаганын белә бир мүнүм гејди хусуси әһәмијәт кәсб едир. Мәккәни фәтһ етдикдән сонра Пейғәмбәр әләјһиссәләмла узун мүддәт Ислама гаршы дүшмәнчилик апармыш Әбу Сүфјанын арвады һинд арасында бир сәһбәтдән хәбәр вәрен бу мәшһур тарихчи кәстәри ки, һәзрәт Пейғәмбәр она бәј'әт едән гадыннын чәһилијә дөврүндә бәднам акиләт әл-әкбад — «чәјәрјәјән гадын» (һинд Бәдр јажынлығында кәј дејүшдә Пейғәмбәрин әмиси һәмзә төрәфиндән өлдүрүлмүш гоһумларынын интигамыны алмағ үчүн Үһүд дејүшүндә гәтлә јетирилмиш һәмзәнин чәјәрини чыхартдырыб јемишди) ады илә мәшһур олан вә Исламы јалпыз Мәккәнин фәтһиндән сонра гәбул едән һинд олдугуну биләндә ондан интигам алмағ фикринә дүшмәмишди, ону бағышламашды, чүнки Ислам «көзүндән әввәл нә вәрдыса силиб атмышды».

Ислам өзүндән әввәл мөвчүд олан вә «мүттәғиғлик әләгәләри» адаланан әләгәләри бүсбүтүн рәдд етмишди вә өз Пейғәмбәри әләјһиссәләмын дили илә билдирмишди ки, «Исламда һеч бир иттифаг јохдур» (ла һилфә фи-л-ислам), чүнки бәдәзиләрин «иттифаг» адаландырыдылары шәј онларын өз әразиләрини башгаларынын торпағлары һесабына кәнишләндримәк, арды-арасы кәсилмәјән мүһарибәләр апармағ мәгсәдинә хидмәт едир.

Ислам сәләмчилији [әр-риба] гадаған етмишди вә онун јеринә «борч пул бурахма вә шәрикли әмәкдашлыг сәзиши» [әгд әл-ғираз вә-л-мүдарәбә] кими борч вәренин һәм мәнфәәтдә, һәм дә зијанда иштиракыны нәзәрдә тутан бир сәрмәјә гојулушу төрзи тәтбиг етмишди.

Ислам һеч бир күнаһа јол вәрилмәдән инсан һәјәтигә гәсд едилмәсини «бөјүк күнаһ» (кәбирә) е'лан етмәклә инсаны һимәјәси алтына алмышди.

Ислам чәмијәтә елә әхлагы мө'јарлар тәклиф етмишди ки, бу мө'јарлар мүсәлман ичмәсынын ән кәркин, ән зијдијәтли вә паракәндә дөврләриндә белә бүтүн әсас мәзһәбләр төрәфиндән ејни чүр изаһ едилмишдир:

Баб әл-фәрз (вәчиб) фәслинә дахил олан тәклифләрә әмәл едилмәмәси чәмијәт төрәфиндән дүнја евиндә писләнилмир, ахирәт евиндә исә чәзәја ләјигдир;

Баб әл-мүбаһ (чаиз) фәслиндә нәзәр-дә тутулан әмәлләрин јеринә јетирилиб-јетирилмәмәси сечки үзәрәдир, нә писләнилик, нә дә тәғдир едилир;

Баб әл-мәндүб (арзу олуған, тәғдир едилән) фәслинин етива етдији әмәлләр зачиб әмәлләрдән әләзә һүсн-рәғбәтлә, инсанын өз ирадәсинә үјгүн олараг јеринә јетирилән әмәлләрдир, Сорғу күнү [јәвм әд-дин] нәзәрә алыначагдыр, сәвабы вәр;

Баб әл-мәкруһ (икраһ доғуран, писләнилән) фәслинә дахил олан әмәлләр арзу олунамајан әмәлләрдир, лакин јол вәриләрсә, чәзәја ләјиг әмәл кими гијмәт-ләндрилмир;

Баб әл-һәрәм (һарам) фәслиндә елә әмәлләр нәзәрдә тутулур ки, бунлар һәм дүнјада, һәм дә ахирәтдә күнаһ сајылыр вә чәзәја ләјигдир.

Ислам чәһилијә дөврүнүн гәбилә, сој, мәһәллә тәәсүбүнә гаршы гәти е'тиразыны билдирмишдир вә бу биһудә тәәсүбкәшлирин, инсанлар арасында нифаг, кин вә әдвәт һиссләри доғуран дәр бирлик гејрәткәшлијинин вәезиндә бүтүн мө'минләрин гардашығы фикрини ирәли сүрмүшдүр. һидәјәт дининин Пейғәмбәри әләјһиссәләм билдирмишдир ки: «Әсәбијјә чәғыран кәс биздән дејилдир, әсәбијјә кәрә дејүшән кәс дә биздән дејилдир, әсәбијјә кәрә өлән кәс дә биздән дејилдир».

(Арды вәр)

شیخ الاسلام
الله شاکر پاشا زادہ

Шәјхүлислам һачы
Аллаһшүкүр ПАШАЗАДӘ,

Гафғаз Мүсәлманлары Идарә-синин Сәдри.